

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

**ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ І ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
імені Валентини Волошиної**

КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: **«АГРЕСИВНІСТЬ ДІТЕЙ СЕРЕДНЬОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ТА
КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З НИМИ»**

Освітньої програми:
Дошкільна освіта. Логопедія
Спеціальності 012. Дошкільна освіта
Галузі знань: 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти магістра
Галушак Олени

Науковий керівник:
Заслужений працівник культури України,
доцент кафедри мистецьких дисциплін
дошкільної та початкової освіти
Вацьо Михайло Васильович

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

м. Вінниця – 2022 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ	7
1.1. Теоретичний аналіз основних понять, що характеризують агресивну поведінку дитини.....	7
1.2. Особливості психологічного розвитку дітей середнього дошкільного віку.....	20
1.3. Психологічні особливості проявів агресії дошкільника.....	25
Висновки до першого розділу	39
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДОШКІЛЬНИКІВ ТА КОРЕКЦІЙНА РОБОТА	41
2.1. Організаційно-методичне забезпечення вивчення агресивної поведінки дітей середнього дошкільного віку.....	41
2.2. Аналіз отриманих результатів.....	45
2.2. Методичні рекомендації щодо подолання агресивної поведінки дітей середнього дошкільного віку.....	57
Висновки до другого розділу	69
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	78
ДОДАТКИ	86

ВСТУП

Зростання рівня проявів агресивної поведінки є однією найбільш важливих проблем сучасності. І максимально ефективне попередження та вирішення цієї проблеми стосується не лише вихователів, педагогів, психологів, а й батьків тих дітей, які мають прояви агресивності.

Особливо, якщо зважати на той факт, що збільшується кількість дитячої злочинності та загальна кількість дітей, з проявами агресивної поведінки. Тому, це ще раз підкреслює важливість вивчення тих психологічних та соціальних умов, які викликають та сприяють прояву такої поведінки.

Те, що важливим є вивчення таких умов саме у процесі виховання та розвитку дітей дошкільного віку, не викликає жодного сумніву. Адже така риса характеру зростаючої особистості, як агресивність ще знаходиться на стадії свого зародження, і у батьків та у педагогів і психологів, є можливість допомогти дошкільнику попередити закріплення цієї властивості у його поведінці.

Проблеми агресивності особистості в цілому та дітей різного віку, загалом, досліджували у минулому і зараз вивчають багато науковців.

Феномен агресивності як предмет патопсихології досліджував Е.Берн. Вивченням агресивності підлітків займалися А.Бандура, О.Байер, Л.Берковіц, Р.Уолтерс. Прояв агресії та жорстокості серед підлітків та молоді вивчають О.Дронова, Л.Кльоц, В.Ревін, Е.Побігайло та ін. Вихованням дитини за допомогою руховою активності досліджують П.Калуська, З.Калуський, М.Гуменюк, та використання яких вправ можна застосовувати в роботі з дітьми. О.Бовть досліджує агресивні реакції та можливі шляхи її корекції у молодших школярів. М.Боришевський та С.Кравчук вивчають роль та детермінанти духовних цінностей особистості та особливості агресивних проявів. Емоційний розвиток дитини вивчають різного віку О.Запужляк, В.Іванва, С.Макисменко та інші.

Але варто зауважити, що зважаючи на складність та різноманіття прояву форм та врахування причин, які викликають появу агресивної поведінки у дітей та на ту велику кількість наукових досліджень, які зосереджені на вивченні цієї проблематики, на жаль на сьогодні в психолого-педагогічних науках ще не має чіткого визначення трактування понять «агресія», «агресивність».

Суттєвого значення має і міждисциплінарна різноманітність трактування зазначених понять, що також викликає ряд термінологічних розбіжностей. Тому й існують певні суперечності та неточності, у трактуванні та визначенні пояснення походження та виникнення агресивної поведінки у дітей.

Загалом, зважаючи на здійснений аналіз наукових джерел, «агресивність» розглядається як стійка особиста риса, яка проявляється у схильності до прояву агресивної поведінки особистості.

У нашому розумінні, агресивність розглядатися як якість особистості, що характеризується певним імпульсом, агресивно спрямованого акту чи поведінки, направленою для самозахисту та самозбереження індивіда. Такого плану прояв агресії має в своїй основі конструктивний або ж деструктивний характер, що в свою чергу залежить від способу розв'язання конфліктних ситуацій. Особливого значення має взаємозв'язок конфліктної ситуації з ціннісними орієнтирами та цінностями особистості.

Тому зазначена актуальність даної проблематики і важливість висвітлення основних факторів та передумов, що викликають появу і прояв агресії у дошкільників, лягли в основу обрання теми нашого дипломного дослідження.

Об'єктом дослідження – є агресивність дітей середнього дошкільного віку.

Предметом дослідження – є методичні рекомендації щодо подолання агресивної поведінки дітей середнього дошкільного віку.

Метою дослідження – є теоретичне обґрунтування та емпіричне дослідження причин виникнення та прояву агресивності у дітей середнього дошкільного віку і визначення методичних рекомендацій її усунення.

Відповідно до поставленої нами мети розроблено наступні **завдання**:

1. Здійснити аналіз та систематизувати теоретичні підходи вивчення проблеми агресивності у дітей середнього дошкільного віку;
2. Висвітлити чинники, які сприяють виникненню та прояву агресивності у дітей середнього дошкільного віку;
3. Здійснити експериментальне дослідження визначення рівнів агресивності у дітей середнього дошкільного віку;
4. Розробити методичні рекомендації корекційної роботи з подолання агресивності дошкільників.

Таким чином, визначивши мету, об'єкт, предмет та завдання нашого дипломного дослідження здійснимо теоретичний аналіз даної проблематики та практичну роботу, відповідно.

Були використанні наступні **методи дослідження теоретичні** (аналіз, порівняння, синтез, класифікація та узагальнення наукових джерел із проблеми дослідження; вивчення педагогічного досвіду, програмних документів, методичних матеріалів педагогічних закладів освіти); *емпіричні* (спостереження, опитування, виконання практичних завдань).

Здійснено аналіз матеріалів підручників, наукових публікацій з обраної тематики, публікації у пресі, матеріали з науково-практичних конференцій. Основою теоретичних пошуків стало вивчення й творче переосмислення основних досягнень вітчизняної науки в галузі педагогіки, психології, та комплексної освітньої програми для дітей раннього та передшкільного віку «Стежинки у Всесвіт».

База дослідження: було здійснено на базі закладу дошкільної освіти №1, Калинівської міської ради у групі ВИМОВЛЯЙЛИКИ. За списком у групі 19 дітей.

Апробація наукового дослідження була здійснена в рамках:

- V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 17 – 18 листопада 2021 р.) – Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами ;
 - VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 6 – 7 липня листопада 2022 р.) – Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти.

Публікації. За результатами дослідження опубліковано 2 статті:

- **Галушак Олена.** Агресивність дітей середнього дошкільного віку та корекційна робота з ними.
- **Галушак Олена** Прояви агресивної поведінки дошкільника : причини виникнення та можливі наслідки

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (57 найменувань), 1 таблиці, додатків. Загальний обсяг становить 86 сторінок, основний зміст викладено на 73 сторінках.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Байєр О. Розвиток саморегуляції старших дошкільників у взаємодії з однолітками і дорослими: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд..психолог. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2008, 21 с.
2. Белей М. Основи діагностичної психології. Тодорів. Івано-Франківськ: Тіповіт, 2008. 296 с.
3. Бовть О. Агресивні реакції та шляхи їх корекції в молодших школярів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.07.00 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2001. 18 с.
4. Боришевський М. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості. *Педагогіка і психологія*. 2008. №2. С. 49-57.
5. Васильєва О. Жорстоке поводження з дітьми. *Профілактика та Уникнення*. Психолог. 2010. №35-36. С. 8-11.
6. Гаримович Е. Корекційна робота з агресивними дітьми. *Дефектолог*. 2008. №11 (лист.). С. 55-57.
7. Григоренко О. Використання проєктивних методик у роботі з дітьми. *Психолог*. 2010. №18-19. С. 38-45.
8. Демченко О.П. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до розвитку соціальної обдарованості дітей в проблемному полі педагогіки вищої школи. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка. Випуск 6/38 (2018). С. 116-130.
9. Демченко О., Вацьо М. Пізнавально-синкретична складова в підготовці майбутніх вихователів до розвитку соціальної обдарованості дітей. *Педагогічна освіта: теорія і практика: збірник наукових праць*. Вип. 26 (1-2019). Ч.1. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 64-70.

10. Дошкільне виховання. Вплив рухової активності на здоров'я дитини дошкільного віку / Автори-упорядники: Л.Калуська, З.Калуський, М.Гуменюк. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 184 с.
11. Дронова О. Теоретико-прикладні засади профілактики та корекції агресивної поведінки неповнолітніх. *Практична психологія та соціальна робота*. 2010. №7. С. 57-60.
12. Євтушенко І. Страх та агресія як деструктивні прояви психіки. *Психологія*. Київ: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2003. Вип. 21. С. 15-23.
13. Іванова В. Причини та форми агресивної поведінки підлітків. *Практична психологія і соціальна робота*. 2000. №5. С. 14-16.
14. Карпенко З. Експресивна психотехніка для дітей. Київ, 1997. 96 с.
15. Качанова Ю. Агресивність та агресія як соціологічні категорії. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]*. Серія: Соціологія. Вип. 133. 2010. С. 50-54.
16. Климчук В. Кластерний аналіз: використання у психологічних дослідженнях. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006. №34. С. 30-36.
17. Кльоц Л. Профілактика агресивної та жорстокої поведінки серед неповнолітніх і молоді. *Практична психологія та соціальна робота*. 2009. №6. С. 19-25.
18. Колосова О. Форми взаємодії дошкільного закладу з сім'єю у контексті формування соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Прикарпатського університету*. Івано-Франківськ. 2013. С. 73-77.
19. Кононко О. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). Київ : Стилос, 2000. 336 с.
20. Кравчук С. Особливості психологічних детермінант агресивних проявів особистості: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Київ, 2002. 21 с.
21. Лазаренко Н., Колеснік К. Впровадження технології групової

діяльності в контексті ігрового підходу організації освітнього процесу дітей дошкільного віку. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. Випуск 65. 2021. С. 24-28.

22. Ларіна Т. Соціально-психологічні передумови аутоагресивної поведінки молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.05 – «Соціальна психологія». Київ, 2004. 18 с.

23. Лящ О. Роль сім'ї у становленні деструктивних агресивних проявів учнів. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2004. №6. С. 194-200.

24. Лящук Л. Програма курсу корекційних занять зі зниження агресії у дітей. *Психолог*. 2008. №30. С.34-38.

25. Мазелурі Т. Агресивні тенденції в дитячій поведінці. *Початкова освіта*. 2005. №47. С. 14-16.

26. Мазоха І. Індивідуально-психологічні особливості агресивності особистості: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. психол. наук: 19.00.01 – «Загальна психологія. Психологія особистості». Одеса, 2008. 20 с.

27. Марценківська І. Дитяча агресивність. *Дошкільне виховання*. 1997. №8. С. 18-19.

28. Мединська Ю. Агресивна дитина: зрозуміти, щоб допомогти. *Психологія і суспільство*. 2002. №1. С. 10-17.

29. Мелоян А. Аналіз феномена агресії в психологічних дослідженнях. *Вісник ХДПУ ім. С.Сковороди*. Вип. 7. Харків, 2001. С. 126-130.

30. Мелоян А. Проблема агресії у контексті українського психоаналізу. *Психологія. Збірник наукових праць*. Київ: НПУ ім. М.Драгоманова. Вип. 22. 2003. С. 17-22.

31. Мізерна О. Психологічні особливості прояву агресії у дітей підліткового віку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спеціальність 19.00.07 – «Педагогічна і вікова психологія». Київ, 2005. 20 с.

32. Мицкан Б. Руханкова абетка: навч.– метод. посібник. Тернопіль: навч. книга–Богдан, 2005. 64 с.
33. Мицкан Т. Агресивна поведінка дітей дошкільного віку: причини виникнення та профілактика: дис. на ... канд..псих.наук. Івано-Франківськ, 2013. 239 с.
34. Охрімчук Р. Багатолика агресія: про агресивність в шкільному середовищі. *Початкова школа*. 2003. №6. С. 4-7.
35. Павелків В. Проблеми агресії в зарубіжній літературі. Актуальні проблеми психології. *Організаційна психологія. Соціальна психологія*: зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ: Міленіум, 2004. Вип. 12. С. 115-118.
36. Павелків Р. Розвиток моральної свідомості та самосвідомості у дитячому віці. Рівне, 2004. 248 с.
37. Пугач Л. Зрозуміти і підтримати. Програма занять психологічної підтримки дітей, схильних до агресії. *Психолог*. 2010. №6. С. 22-26.
38. Савельєва Н. Методики ведення тренінгу. Курс для практичних психологів та соціальних педагогів. *Психолог*. 2010. №34. С. 21-25.
39. Сопрун І. Прояв агресивності в дітей, що виховуються в різних соціальних умовах. *Наука і освіта*. 2003. №5/6. С. 51-53.
40. Словник навчально-педагогічних понять і термінів: методичний посібник /Укл. ЛП Вовк, ГД Панченко, ОС Падалка, та ін. К.: Вид-во НПУ імені МП Драгоманова. 2001. 83 с.
41. Стежинки у Всесвіт: комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку / автор. колектив; наук. керівник К. Крутій. Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2020. 244 с.
42. Ткачук А. Агресія як форма прояву девіантної поведінки. *Психолог*. 2010. №16. С. 17-18.
43. Хомік В. Агресія у різних юнацьких і дитячих кагортах: дослідження в українській психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2007. №7. С. 1-5.

44. Шебанова В. Експрес-діагностика агресивного типу реагування молодших школярів у ситуації фрустрації. *Практична психологія та соціальна робота*. 2002. №3. С. 4-7.
45. Шебанова В. Діагностика та корекція агресивної поведінки молодших школярів з порушенням психічного розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.04 – «Медична психологія». Київ, 2002. 18 с.
46. Шевченко В. Агресивна поведінка: її сутність та причини *Бюллетень Міністерства юстиції України*. №6(164). 2015. С. 55.
47. Шапар В. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
48. Яценко Т. Теорія і практика групової психокорекції: активне соціально-психологічне навчання. Київ: Вища школа, 2004. 679 с.
49. Adler A. The cours of human life as a psychological problems. *Human Development*. 1968. No 3. P. 542-546.
50. Bandura A. Aggression: social learning analysis. 1986. 197 p.
51. Berkowitz L. Aggression: a social psychological analysis. New York: McGraw-Hill, 1962. 361 p.
52. Buss A. The psychology of aggression. New York, 1961. P. 169-181.
53. Demchenko, O., Bondar, Y., Shykyrynska, O., Komarivska, N., Lyubchak, L., Stakhova, I., & Dabizha, L. Development of youth's creative abilities schoolchildren by BYOD technology. *Society. Integration. Education*. Proceedings of the International Scientific Conference May 27th- 28th, (I volume). 2022. P. 341-350.
54. Freud S. Instincts and their vicissitudes. *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud*. Volume XIV. 1914. P. 56.
55. Klein M. Contributions to psychoanalysis. London: Hogarth Press, 1948. 350 p.
56. Lorenz K. On aggression. London: Routledge, 2002. 306 p.

57. Karuk I., Kolesnik K., Kryvosheya T., Prysiashniuk L., Shykyrynska O. Organization of group activities of older preschool children in the process of experimenting. *Society. Integration. Education*. Proceedings of the International Scientific Conference, May 28 th - 29th. Rezekne, 2021. Vol. II. P. 729-743.

58. Kolosova, O., Sarancha, I., Pylypenko, Y., & Khilya, A. Tolerant attitudes towards persons with special educational needs as a component of professional training for teachers in higher education institutions. *Society. Integration. Education*. Proceedings of the International Scientific Conference. 2022. P. 126-135.

59. Nataliia Bakhmat, Olena Kolosova, Olena Demchenko, Irina Ivashchenko, Viktoria Strelchuk Application of international scientometric databases in the process of training competitive research and teaching staff: opportunities of Web of Science (WOS), Scopus, Google Scholar. *Journal of Theoretical and Applied Information Technology* 15th July 2022. Vol.100. No 13. P. 4914-4924.

60. Shykyrynska O., Kanarova O., Medun L. Features of soft skills development children of senior preschool age in play activity: theoretical and methodological aspect. *Science and education for sustainable development: Publishing House of University of Technology, Katowice, 2022. p. 708-719.*
<https://cutt.ly/k1LSFrz>